

- 6 Bauman, Z.: Is There a Postmodern Sociology? Theory, Culture and Society, 1988, p. 225.
- 7 Fink, E.: Spiel als Weltsymbol. Stuttgart 1960, S. 63 (doslova: "Hrající člověk nemyslí a myslící člověk nehraje.")
- 8 Zejména ve společenských a humanitních disciplínách je toto směřování k paradigmatu komunikace zřetelné. Soustředění výzkumu a praktických aplikací na struktury komunikativní interakce přináší na jedné straně revize řady základních kategorií těchto věd, na druhé straně je však heuristicky i aplikačně efektivnější a adekvátnější. Srov.: Habermas, J.: Theorie des kommunikativen Handelns. Frankfurt am Main 1981.
- 9 Werfel, F.: Zwischen oben und unten. Stockholm 1946, §126 (Theol.).

Výchova dospělých - andragogika

Vladimír Jochmann

Pořadatelé naší konference pochopili správně smysl 400. výročí narození snad největšího pedagoga evropského lidstva, Jana Amose Komenského, nikoli jako pietní vzpomínku na velkého ducha minulosti, nýbrž jako zamyšlení nad podněty, které tento myšlenkový gigant může přinést naší přítomnosti, lidstvu konce druhého tisíciletí. Je mi jasné, že podněty, které jsou v jeho díle obsaženy, nebyly ještě zdaleka vyčerpány a že přesahují v mnoha směrech akční pole tradiční pedagogiky.

To, co se pokoušíme dělat na naší katedře sociologie a andragogiky filosofické fakulty University Palackého, přesahuje tyto hranice velmi značně. Přesto se hlásíme ke Komenskému jako ke svému duchovnímu otci. Rozhodli jsme se proto proniknout do jednání této konference a v několika příspěvcích vás o svém pojetí a své činnosti informovat. Očekáváme kritiku a budeme za ni vděční.

Že úvahy o výchově nelze zužovat jen na výchovu dětí a mládeže, nýbrž že je třeba uvažovat o člověku v průběhu jeho celého života, to není třeba na konferenci o Komenském zdůrazňovat. V tom s námi snad nikdo polemizovat nebude.

Mám však za to, že rozšíření akčního pole tradiční pedagogiky je nutno chápat ještě v dalších směrech. Věda o výchově - vyhněme se zde raději termínu pedagogika - musí po mém soudu opustit navíc úzké pojetí výchovy jako záměrné činnosti a musí chápat výchovu širěji jako jednu ze

základních sociálních funkcí a jako jeden ze základních znaků člověka. Není na tomto fóru třeba rozvádět, že je to pojetí sociologizujícího chápání pedagogiky, počínajíc Durkheimem, přes Deweye nebo Znanieckého až k představitelům současné spíše sociologie výchovy než vlastní pedagogiky, a že jsme tu blízko tak zvané antropologické pedagogice. Znamená to opustit pojetí vědy o výchově jako vědy praktické /v Aristotelově smyslu: vědy o lidské činnosti/ nebo dokonce vědy technologické, a chápat ji jako sociální vědu, obírající se jistou částí sociální skutečnosti, právě výchovnou funkcí, v plném rozsahu.

Půjdeme-li tímto směrem, dojdeme k tomu, že se nám bude jevit jako příliš úzké i pojetí výchovy jako formování osobnosti. Pokusíme-li se zapojit pojem výchovy do širšího referenčního rámce, jímž musí být po mém soudu antropologický trojúhelník člověk - společnost - kultura, dostaneme určení výchovy jednak jako personalizace, utváření osobnosti, jednak jako socializace, vytváření člověka jako bytosti společenské, jednak jako enkulturace, přenosu kultury na jedince nebo opačně vpravování jedince do kultury. V souvislosti s tím podotkneme, že pak můžeme v jistém smyslu **chápat výchovu nejen jako funkci antropoformní, nýbrž i socioformní a kulturoformní.**

Toto naše pojetí znamená, že věda o výchově musí jako svůj přímý předmět chápat všechny faktory, které jsou součástí procesu výchovy: objekt výchovy - všechny výchovné faktory, záměrné i nezáměrné, které se procesu výchovy zúčastní - výchovný proces ve všech jeho typech, částech a složkách - i prostředí, v němž výchovný proces probíhá a které se na něm zúčastní. Odpadají nám pak poněkud křečovitě a neorganické pokusy pedagogiky vtáhnout nezáměrné faktory do svého systému, ať už mají podobu rozlišování intencionálního a funkcionálního výchovného působení, přímého a nepřímého působení, vlivu prostředí a podobně.

Pro konkrétní vymezení pojmu výchovy má pak snad ještě větší význam rozšíření jejího chápání. Mám za to, že náplň výchovy nemůžeme považovat za vyčerpanou dvěma tradičními typy, vzděláváním a výchovou jako formováním osobnosti, a že do ní musíme zahrnout i typ třetí, péči. Podrobnější vymezení a zdůvodnění není zde možné, připomeňme pouze, že se zde shoduje s některými směry antropologické pedagogiky nebo polské sociální pedagogiky s její pedagogikou péče.

Na základě těchto několika roztržštěných poznámek se nebudu pokoušet o definici výchovy. Omezím se pouze na zdůraznění některých

momentů, které mají po mém soudu klíčový význam. Jsou to: zdůraznění společenského charakteru výchovy; chápání výchovy jako celoživotního procesu; zdůraznění faktorů prostředí, nezáměrných faktorů, funkcionálního působení; kultura jako jedna ze základních oblastí výchovy; akcent na péči jako jednu ze základních součástí výchovného procesu.

Setrváme-li na pojetí osobnosti jako celoživotního procesu, neznamená to, že nevidíme rozdíl mezi dítětem a dospělým a tedy mezi výchovou dětí a mládeže a výchovou dospělých. Právě naopak. Mezi výchovou dítěte a výchovou dospělého dochází ke značnému posunu: jde-li u mládeže o základní vytváření osobnosti, základní socializaci a enkulturaci, o přípravu na převzetí samostatných sociálních rolí, jde naproti tomu u dospělého o neustálé dotváření osobnosti, o adaptaci ke stále se měnícím podmínkám sociálního prostředí a kultury, o neustálé zdokonalování ve výkonu sociálních rolí a přípravu na výkon rolí nových, o nápravu výchovných defektů, reedukaci a resocializaci, o zmírňování involučních procesů a jejich následků, o vytváření podmínek pro výkon sociálních rolí, pro aktivní a pasivní zapojení do kultury a pro seberalizaci člověka, o mnohostranné ovlivňování člověka, to je vlastně pro život člověka jako člověka. Zjednodušeně: akcent se tu přesouvá ze sféry individuálně psychické do sféry sociálně psychické a sociální, na vlivy funkcionální a vlivy prostředí, na nepřímé výchovné působení a především na péči. Naznačené rozdíly mezi výchovou dětí a mládeže a výchovou dospělých opravňují podle mého přesvědčení k tomu, abychom mluvili - v rámci **jedné** vědy o výchově, to zdůrazníme - o dvou relativně samostatných vědách. A nevidím důvodu, proč bychom nepoužili k jejich označení termínů pedagogika a andragogika.

Naznačme stručně, v čem vidíme jejich odlišnost. Zmíněný přesun akcentu ze sféry individuálně psychické do sféry sociální vede k tomu, že andragogiku opíráme o sociologii jako o základní pomocnou nebo opěrnou vědu. Prakticky pak, že ji na naší fakultě studujeme zásadně v kombinaci se sociologií příslušného zaměření. Nemyslím, že je to kombinace náhodná, vyplývá z teoretického pojetí disciplíny. Nedovedu si ji bez této vazby představit.

A další, ještě významnější moment našeho pojetí andragogiky. Chápeme ji značně širě než je obvyklé: nikoli v didaktickém smyslu, v orientaci jen na vzdělávání dospělých, nýbrž jako vědu o výchově dospělých v širokém pojetí, doslova jako vědu o vedení dospělých v plném

slova smyslu. Zahrnuje i oblast kulturní práce, šíření kultury, i oblast péče o lidi v práci i v životě /to, co se ve světě běžně označuje jako sociální práce, social work/. Akční pole takto chápané výchovy dospělých a andragogiky je pak velmi široké: sahá od vzdělávání dospělých /především v mimoškolní a podnikové oblasti/, přes širokou oblast výchovy a ovlivňování dospělých /od občanské výchovy, prevence a výchovné péče ve sféře sociálně patologických jevů všeho druhu až po reklamu/, výchovné působení masových komunikačních prostředků, kulturní a kulturně výchovnou práci všeho druhu, personalistiku a péči o lidi v podniku, sociální péči a poradenství až po sféru volného času, rekreace, seberalizace, sociální ekologii a tak dále.

V praxi je výsledkem tohoto pojetí struktura studia andragogiky, jak ji u nás zavádíme: ve třech profilacích a zásadně v kombinaci se sociologií příslušného zaměření:

personalistika a mimoškolní vzdělávání, práce s lidmi v podniku -
vkombinaci se sociologií práce a podniku;

sociální práce - v kombinaci se sociologií životního prostředí a
péče **kulturologie a kulturní práce** - v kombinaci se sociologií kultury a
životního stylu.

Jsem připraven na to, že se toto pojetí nesetká všude s kladným přijetím, ale myslím, že několik útržkovitých poznámek, jak jsem je uvedl výše, k němu opravňuje. Očekávám kritiku a prosím o ni.